

KATSAUKSIA

Kieli ja ihmisyyden

Puhe Äidinkielen opettajain liiton illanvietossa Helsingissä 5. 1. 1967

Olen, ehkä perimieni geenien ansiosta, luullakseni koko elämäni ajan ollut optimisti, siitä huolimatta että päinvastaiseenkaan asenteeseen ohjaavia havaintoja ei kokemuksistani koskaan ole puuttunut. Tämän kuun 11. päivänä tulee kuluneeksi tasan 40 vuotta siitä, kun minut peräti vihreänä maisterina oli rohjettu panna esitelmöimään Suomen toisilla äidinkielenopettajain päivillä Helsingin Säätytalossa. Esitelmäni, joka käsitteli (järjestäjien pyynnöstä) »koulujemme kielihistorianopetuksen etymologista puolta», kiinnitin lopuksi huomiota siihen, että kielen niin sanoaksemme varsinaisessa mielessä ihmillinen aines, vaatimattomista abstraktisanoista yleväisältoisimpien moraalikäsitteiden ilmauksiin asti, on kaamean läheisissä sukulaisuussuhteissa kielen niin sanoaksemme eläimelliseen ainekseen, että kielen korkeimpaankin aatelistoon kuuluvilla sanoilla on pelottavan läheisissä polvissa barbaariset esisänsä. Oppikoulun yläluokkalainen tulee, näin arvelin, tämän havaitessaan aavistaneeksi, miten vaarallisen ohutta pintakiiltoa täytyy kaikesta huolimatta olla sen kuoren, joka vielä nykypäivinäkin peittää meissä raakalaisen, miten järkyttävän ohut täytyy olla sen kuoren, jota sanotaan inhimillisyydeksi tai sivistykseksi. Tässä valossa, niin väitin edelleen, äskeisen (siis ensimmäisen) maailmansodan barbaarisista barbaarisin eläimellisyyden purkautuma osoittautuu masentavan luonnolliseksi ja kaikkea muuta kuin hämmästyttäväksi sattumaksi. »Kulttuuri kukkii ihmiskunnassa

kuin ruoho sulasisuksisen tulivuoren rinteellä.»

Tuollaisen synkän näkemyksen aiheellisuutta ovat seuranneiden vuosikymmenten elämyksemme mitä voimakkaimmoin vahvistaneet — idän ja lännen hirmuvaltioiden kuolemanleirit, ensimmäistäkin kaameampi toinen maailmansota, poliittisen orjuuden lisääntyminen omassa maanosassamme, ennenaavistamattoman tehokkaat propaganda- ja sota-aseet häikäilemättömien diktatuurien hallussa, moraalisen nihilismin leviäminen ns. hyvinvointivaltioissa.

Vuoden 1927 esitelmöitsijä myönsi siis, että koululainenkin opittuaan oikealla tavalla katsomaan kielen peiliin, ainoaan ihmissielun havainnolliseen kuvastimeen, huomaa tuosta peilistä vastaansa irvistämässä eläimihmisen älyttömät kasvopiirteet. Mutta nuori maisteri rohkeni kuitenkin jatkaa: Tämän kaiken ei tarvitse eikä se koulussa saa muodostua minkään pessimismifilosofian lähtökohdaksi. Se että ruusun juuret imevät mehunsa saastaisesta mudasta, ei tee sen kukkasia vähemmän ihailtaviksi, sanovat viisaat. Se että ihmiskielen vaiheet kauttaaltaan todistavat kohoamista aistimellisesta henkiseen, eläimellisestä ihmilliseen, ei tee tätä nykyistä ajatteluvälinettämme vähemmän ihmeteltäväksi eikä vaadi näkemään ihmisen asemaa luomakunnassa yksinomaan synkeässä valaistuksessa. Tuskinpa voi olla nuorison synteelle alttiissa mielessä herättämättä myös optimistista hartautta semmoisen nousun toteaminen, kuin mitä suomen kielessä luonnehtii esim. *oikeuden*

ja *jalouden* historia ja minkä yhteydessä maailmaan on ilmestynyt yhä uusia sellaisia arvoja, joiden mittaamiseen eivät riitä luonnontieteiden kynnäräpuut.

Olen, käyttäkseni tässä illanvietossa vähäisen puheenvuoron, kenties jo liiankin pitkälti selostanut enemmän kuin miespolven takaista sanomaani, jonka sitä paitsi jotkut läsnäolijat ehkä lukemaltaan tuntevatkin. Nyt voin todeta vain, ettei minulla vielääkään ole siihen mitään olennaista korjattavaa. Nykyisenkin käsitykseni mukaan suomenlehtorilla on »kielihistorianopetuksen etymologista puolta» sopivissa eri yhteyksissä valaistessaan kiitollinen tilaisuus operoida todella yleissivistävillä asioilla, havahduttaa nousevaa polvea tajuamaan, ettei suinkaan ole aivan itsestään selvää eikä mikään vähäpätöinen, vain filologispesialisteille kuuluva seikka, vaan vuosisatojen, vuosituhansien raskaiden korpivaellusten voittosaalista, että kielesämme on nyt sellaisia käsitteenilmaisimia kuin *Jumala* ja *pyhä*, *oikeus* — vastakohtanaan *vääryys* —, *omatunto*, *mielenjalous*, *anteeksianto*, *lempeys* — vastakohtanaan *raakuus* —, *nöyryys*, *epäitsekkyyys*, *sivistys*. Jos tällaista havahduttamista ei opetuksessa suoriteta, käy kenties niin — siitä meillä näyttää jo olevan omassakin yhteiskunnassamme kokemusta —, että

osa lahjakastakaan nuorisoa ei edes myöhemmässä elämässään ymmärrä pitää noita käsitteitä muuna kuin todellakin banaaleina truismeina, jos ei suoras-taan protestiivisuihin sopivina rienattavuuksina, niin ainakin tyhjänpäiväisenä sanahelinänä.

Onhan saatu havaita viime aikoina, että eräät kansalaiset, joiden syntymävuosi on 1940-lukua, ovat julistaneeet pitävänsä esim. sotilaskasvatuksemme tavoitteita, joista keskeisimpiä edustavat käsitteet *miehuus*, *velvollisuus*, *kuri*, *kunnia*, eivät vain sanahelinänä vaan jopa tosi sivistykselle vaarallisina. Nämä reformaattorit eivät näy tietävän tai ainakaan tajuavan, että juuri noiden hyveiden olemassaolo heidän syntymänsä tienoilla oli kansamme valtava protestilaulu, joka ensi kertaa kaiutti Suomen nimeä ympäri maanpiirin, protesti kaikkea miehuutonta alistumismielialaa, raukka- maista toivottomuutta vastaan väkival-lan edessä, sitä käsitystä vastaan, että aine on hengen herra. Tämä historiamme vaihe osaltaan todisti, että kielen inhimillisimmät käsitteiteytymät ovat ihmiskunnan arvokkainta, reaalisinta kulttuuriomaisuutta. Sen vuoksi se on suurimpia optimismin lähteitä kansallemme nyt ja kauas tuleviin aikoihin.

LAURI HAKULINEN